

Ewa OBAŁA*

DWIE MONOGRAFIE SZADKU

Miasto Szadek położone jest na Wysoczyźnie Łaskiej, nad rzeką Pichną w otoczeniu lasów (w sąsiedztwie są dwa rezerваты leśne), a także na skrzyżowaniu dróg z Łodzi przez Lutomiersk do Warty i Błaszek oraz z Łasku do Uniejowa i Koła. Należy do ośrodków usługowych dla ludności i rolnictwa, a w mieście funkcjonuje drobny przemysł włókienniczy i spożywczy. Z danych (2004 r.) wynika, że miasto posiada ok. 2050 mieszkańców¹. Początek dała mu najprawdopodobniej osada należąca do dóbr królewskich, założona w XI w. Według opinii etymologów, nazwa Szadek może być związana z wyrazem *szady*, czyli szary, siwy, popielaty. Dlatego może to oznaczać, że miasteczko u swoich początków mogło być przeciętne, skromne, ponure i nieciekawe, jak pisze o nim Alfons Parczewski: *przed chwilą uboga rolnicza miejscina, dzisiaj już tylko wiejska osada, ot, jak tyle innych miasteczek*². Pewne jednak jest to, że miasto posiada ciekawą historię i chlubi się interesującymi zabytkami. Do najcenniejszych należy kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba Apostoła zbudowany w latach 1333–1335 w stylu gotyckim w miejscu drewnianego, zniszczonego przez Krzyżaków w 1331 r.³

Na temat miasta powstały dwie bardzo ciekawe monografie i trzeba podkreślić, że nie każde miasto może poszczycić się takimi pracami. Ta sympatyczna miejscowość ma to szczęście, że dwóch wybitnych ludzi z nią związanych podjęło się tego zadania. Wydane monografie są przykładem i zachętą do podjęcia

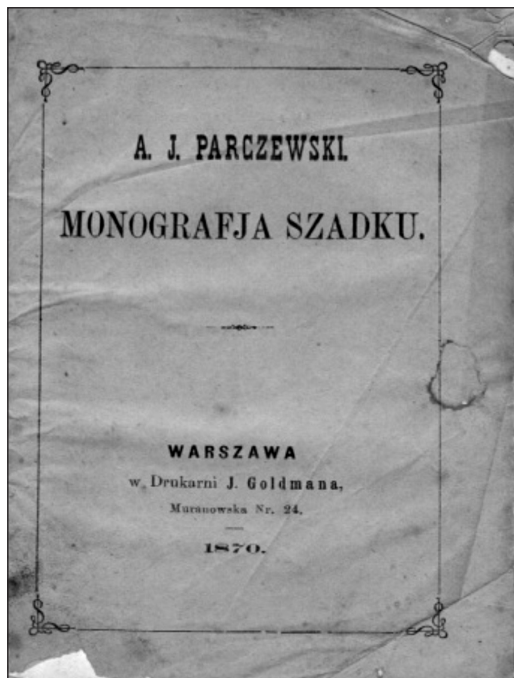
* Ewa Obała, mgr, starszy bibliotekarz i kierownik działu magazynów i konserwacji zbiorów w Książnicy Pedagogicznej im. Alfonsa Parczewskiego w Kaliszu, członek Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Towarzystwa Przyjaciół Książki w Kaliszu.

¹ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Szadek> [dostęp: 13 marca 2012].

² A. J. Parczewski, *Monografia Szadku*, Warszawa 1870, s. 7.

³ http://www.szadek.net/p,20,Kosciol_p_w_Wniebowziecia_Najswietszej_Marii_Panny_i_sw_Jakuba_Apostola.html [dostęp: 15 marca 2012].

takich prac dla innych miast, są także drogowskazem dla kolejnych naukowców, by poszerzyli te prace o nowe fakty historyczne, które być może drzemią jeszcze w archiwach.

Fot. 1. A. J. Parczewski, *Monografia Szadku*, Warszawa 1870 – okładka (Kalisz, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego)

Pierwsza ze wspomnianych prac to *Monografia Szadku* z 1870 r. opracowana przez Alfonsa Józefa Parczewskiego, jednej z najbardziej dla tego regionu zasłużonych osób. Autor książki urodził się w Wodzieradach koło Szadku, i choć nie mieszkał tu długo, chlubnie wpisał się poprzez monografię w historię tego miasta. A. J. Parczewski był prawnikiem, historykiem, etnografem, działaczem narodowym, członkiem Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, posłem do rosyjskiej Dumy, profesorem Uniwersytetu Warszawskiego, profesorem i rektorem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, a także członkiem Polskiej Akademii Umiejętności, prezesem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie oraz założycielem kilku gazet. Był również autorem wielu publikacji, pozostawiając po sobie bogatą spuściznę naukową i publicystyczną, należy do niej także wymieniona monografia⁴.

Ta niezbyt okazała książeczka (o wymiarach 12 x 18,5 cm i objętości 100 stron), wydrukowana została w Warszawie w Drukarni J. Goldmana. A. J. Parczewski

⁴ E. Andrysiak, *Alfons Parczewski (1849–1933). Kaliszanie – rektor Wszechnicy Wileńskiej*, Kalisz 2010, s. 7–8.

zadedykował ją Józefowi Junoszy Szaniawskiemu, archiwście akt dawnych w Kaliszu, który stał się jego przewodnikiem po zbiorach archiwum kaliskiego. Autor we wstępie zaznacza, że wiele dużych miast ma opisane dzieje, ale w przypadku mniejszych grodów jest to trudne, gdyż posiadają one zazwyczaj, proporcjonalne do wielkości miasta, mniej dokumentów archiwalnych. Jednak w przypadku Szadku udało mu się zebrać materiały i w oparciu o kilka archiwalnych dokumentów podjął się przygotowania monografii, żeby jak twierdził – od zagłady i niepamięci ochronić to miasto. Data pod wstępem – 28 lipca 1870 r.⁵, przypomina, że było to dzieło bardzo młodego, bo zaledwie dwudziestoletniego wówczas autora.

A. J. Parczewski, opisując początki miasta, sugeruje, że korzenie grodu mogą sięgać czasów panowania Władysława Hermana. Przedstawia okres rozkwitu Szadku, pisząc *miasteczko tętniło niegdyś hulaśliwym gwarem sejmikującej szlachty, tej rycerskiej szlachty Sieradzkiej co tak walecznie stawiała zawsze w obronie Rzplitej – roilo się dostojnymi postaciami rajców magdeburgskiego prawa i całą rzeszą pracowitego mieszczaństwa; z ratusza wychodziły skazujące na śmierć wyroki i prawodawcze wilkierze; gwarem rozchodziły się pracownie zamożnych mieszkańców, a starożytna świątynia drżała od szczęku dobywanych przez zgromadzone rycerstwo na znak gotowości szabel [...]*⁶. Dalej, korzystając ze źródeł, opisuje oparte już na urzędowych aktach wydarzenia z życia miasta.

Zaczyna od pierwszych zachowanych zapisków z 1295 r., kiedy to książę Władysław Łokietek nadał rycerzowi Wilczkowi dwa łany ziemi pod Szadkiem⁷, w dalszych notatkach przedstawia wizyty królów, wysokich dostojników, obrady sejmików i rządy starostów urzędujących w tym grodzie. Opisując *Przywileje i nadania królów*, autor wskazuje m.in. na zachowane potwierdzenie o wcześniejszej lokacji miasta przez Władysława Jagiełłę z 1401 r., który w przywileju wydanym w Brześciu Kujawskim przenosi miasto Szadek wraz z przedmieściem z prawa polskiego na magdeburgskie⁸. Dzięki temu rozwija się ono i staje się centrum życia szlacheckiego, punktem działalności sejmików i ziemskiego sądownictwa. Monografia przedstawia miasto w czasie jego największego rozkwitu i panującą w nim atmosferę w XV i XVI w. Wtedy to Szadek pełnił funkcje gospodarcze, administracyjne i kulturalne, stał się dużym ośrodkiem produkcji sukna, ponieważ osiedliło się tu wielu rzemieślników. Polepszająca się sytuacja mieszczań spowodowała, że wielu ich synów podjęło wtedy studia⁹. Niestety pojawiły się też problemy, które przyczyniły się do zahamowania prosperity miasta. Zatargi ze starostami, liczne pożary, klęski żywiołowe, a także epidemie spowodowa-

⁵ A. J. Parczewski, *Monografia...*, s. 5–6.

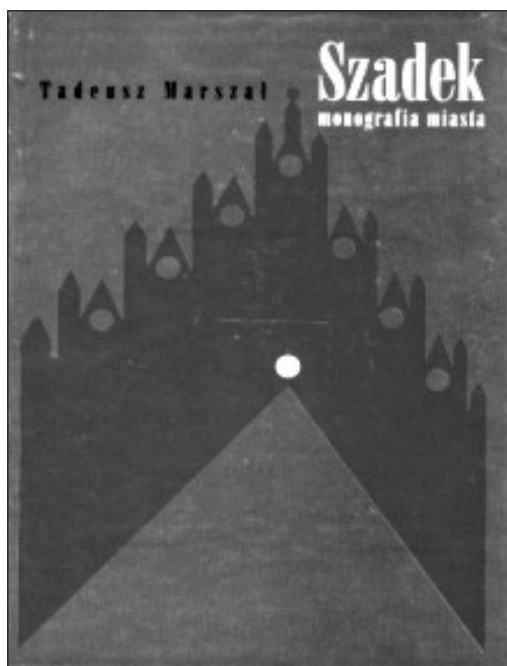
⁶ Tamże, s. 7–8.

⁷ Tamże, s. 10.

⁸ Tamże, s. 31.

⁹ Tamże, s. 46–47.

ły, że Szadek zaczął pozostawać w cieniu rozwijających się w pobliżu wielkomiejskich ośrodków przemysłowych¹⁰. Interesująca historia miasta, opisana przez A. J. Parczewskiego, została uzupełniona dziejami zabytków znajdujących się w Szadku, zaś monografię kończy aneks, w którym znajduje się sześć najważniejszych wydanych dokumentów (I i II przywileje, III, IV i V ustawy – w języku łacińskim oraz VI uchwała – w języku polskim).

Fot. 2. T. Marszał, *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995 – okładka

Kolejna książka, poświęcona dziejom miasta, to praca prof. Tadeusza Marszała pt. *Szadek – monografia miasta*. Również ten autor związany jest z opisywanym miastem, we wstępie swojej pracy pisze m.in.: *Z Szadku pochodzi moja rodzina po kądzieli, tu spędzałem wakacyjne miesiące w okresie dzieciństwa*¹¹. Jak twierdzi, monografię napisał z przyczyn osobistych, zaintrygowany opowiadaniem swojej babci o dziejach miasta oraz mając na uwadze bogatą historię i dawną jego świetność. T. Marszał jest ekonomistą, geografem, urbanistą, wykładowcą Uniwersytetu Łódzkiego, dziekanem Wydziału Nauk Gospodarczych UŁ oraz członkiem Senatu Uniwersytetu Łódzkiego. Jest również wiceprzewodniczącym Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN, wiceprzewodniczącym Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej przy

¹⁰ Tamże, s. 51–58.

¹¹ T. Marszał, *Szadek – monografia miasta*, Szadek 1995, s. 7.

Prezydencie Miasta Łodzi, członkiem Zespołu Konsultacyjnego przy Urzędzie Marszałkowskim w Łodzi, członkiem Rady Naukowej Institute for Regional Development Studies w Kanpur, Indie. Ponadto pełni wiele funkcji w organizacjach naukowych w kraju i za granicą, a za swoje zasługi otrzymał wiele odznaczeń i wyróżnień. Profesor jest również redaktorem czasopism oraz promotorem i recenzentem wielu prac magisterskich i doktorskich. Od 2001 r. jest redaktorem czasopisma „Biuletyn Szadkowski”, także autorem wielu publikacji regionalnych, dotyczących Szadku¹².

Monografia Szadku autorstwa T. Marszała, wydana w 1995 r. przez Zarząd Gminy i Miasta Szadek, została wydrukowana w drukarni „Poligrafia” w Sieradzu. Opublikowaną w niewielkim formacie książkę (21 cm) uzupełniają fotografie, mapy, plany, rysunki i wykresy oraz streszczenie w języku angielskim. Do monografii dołączony jest dodatek w formie złożonej karty, zawierający krótką historię i plan miasta. Autor zadedykował swoje dzieło *Mieszkańcom Szadku i Rodzicom*, a wydanie monografii zbiegło się z jubileuszem 700-lecia uzyskania praw miejskich przez Szadek.

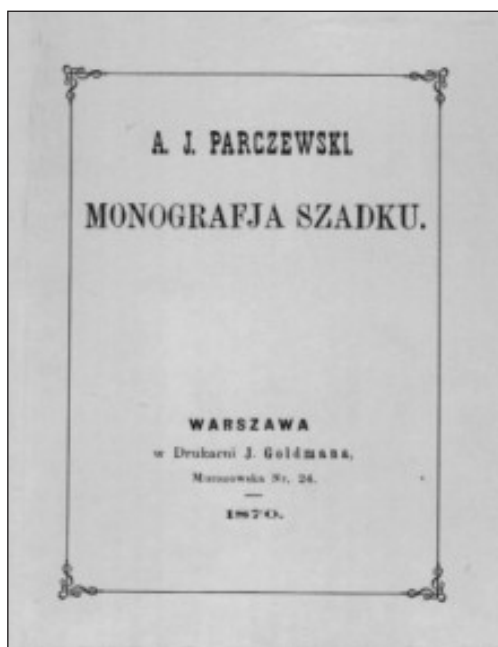
Opracowanie stanowi cenne kompendium wiedzy o dziejach i dziedzictwie kulturowym tego grodu, w części ma podobny do poprzedniej monografii dokumentacyjny charakter, ale podejmowana jest w niej również problematyka ekonomiczna, społeczna i przestrzenna. Autor opisuje nie tylko historię i współczesność Szadku, wskazuje także na uwarunkowania oraz perspektywy jego dalszego rozwoju. T. Marszał w swojej publikacji zachowuje pewną kolejność przedstawiania wiadomości o mieście; zaczyna od położenia fizyczno-geograficznego oraz położenia administracyjnego i komunikacyjnego¹³. Dalej opisuje historię Szadku, poczynsz od jego korzeni po okres rozkwitu (XV–XVI w.), regresu i stagnacji (XVII–XIX w.) oraz niepodległości i okupacji niemieckiej (1918–1945). Ukazana przez autora średniowieczna historia miasta została uzupełniona i poszerzona o nowe wiadomości oraz zilustrowana rycinami. Dzięki niej można prześledzić dalsze losy miasta, kiedy Szadek po drugim rozbiore Polski został zajęty przez Prusaków (1793), od 1837 r. miasto znalazło się w guberni kaliskiej zaboru rosyjskiego, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości (1918) Szadek ponownie uzyskał prawa miejskie, aż po zakończenie okupacji niemieckiej i wkroczenie wojsk radzieckich (1945), które kończy rozdział¹⁴. W kolejnym rozdziale autor charakteryzuje układ przestrzenny i zabudowę miasta, przedstawiając w nim dziedzictwo kulturowe (obiekty zabytkowe). Następnym elementem jest rozmieszczenie i struktura społeczno-demograficzna ludności, a także gospodarcze funkcje miasta, które obejmują zarys ogólnej charakterystyki ekonomicznej, rolnictwa i leśnictwa, przemysłu i rzemiosła oraz usług funkcjonujących w Szadku. Rozdział

¹² http://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Marsza%C5%82 [dostęp: 15 marca 2012].

¹³ T. Marszał, *Szadek...*, s. 11–17.

¹⁴ Tamże, s. 31–39.

kolejny wskazuje, jaką rolę odgrywa Szadek dzisiaj, stanowiąc ośrodek lokalny, a podsumowując twórca monografii podejmuje się syntezy, sięgając do źródeł i uwarunkowań rozwoju miasta oraz analizując strukturę przestrzenno-funkcyjną współczesnego Szadku. Przybliżenie tych zagadnień stanowi interesujący przykład szerszego omówienia kształtowania przestrzeni ośrodków lokacyjnych w Polsce. Ważnym akcentem książki jest aneks, w którym opisane są miejsca warte zainteresowania, położone w regionie szadkowskim, a także przedstawienie wybitnych szadkowskich. Całość kończy streszczenie książki w języku angielskim i fotografie miasta. Monografia T. Marszała adresowana jest zarówno do tych, którzy zainteresowani są dziejami swojego miasta i regionu, jak i do osób zajmujących się problemami polityki przestrzennej i gospodarki lokalnej.

Fot. 3. A. J. Parczewski, *Monografia Szadku*, Szadek 2008 (reprint) – okładka

Na uwagę zasługuje inicjatywa Towarzystwa Przyjaciół Szadku dotycząca wznowienia dziewiętnastowiecznej historii miasta, czyli *Monografii Szadku* A. J. Parczewskiego. Starania zakończyły się sukcesem i 21 kwietnia 2008 r. na okoliczność siedemdziesiątej piątej rocznicy śmierci jej autora ukazał się reprint monografii z 1870 r. Uroczystości ku czci zasłużonego dla miasta i regionu A. J. Parczewskiego odbyły się w dawnym dworku w Rzepiszewie koło Szadku pod hasłem „Dworskie granie”¹⁵. Reprint pierwszej monografii uzupełnia posłowie

¹⁵ A. J. Parczewski, *Monografia Szadku*, Szadek 2008, s. 102–103.

autorstwa Doroty Stefańskiej, przewodniczącej Towarzystwa Przyjaciół Szadku (inicjatorki pomysłu), oraz krótka biografia A. J. Parczewskiego tej samej autorki. W realizacji projektu pomagały władze samorządowe Gminy i Miasta Szadek oraz darczyńcy.

Podsumowując, warto przytoczyć słowa autorów, mówiące o wadze przygotowanych przez nich monografii. Według A. J. Parczewskiego: *Od dawna już dla nauki dziejów uznana jest ważność wyświecania drobnych szczegółów wewnętrznego życia narodu, przede wszystkim zaś ważność monografii pojedynczych miast i okolic*¹⁶. T. Marszał z kolei pisze: *Oddając do rąk czytelników tę książkę, swego rodzaju kompendium wiedzy o Szadku, pragnę wyrazić nadzieję, iż wypełni ona pewną lukę w opisie jego dziejów i przybliży wiedzę o historii i dniu dzisiejszym tego niewielkiego, ale jakże bogatego spuścizną przeszłości miasta*¹⁷.

Bibliografia

- Andrysiak E., *Alfons Parczewski (1849–1933). Kaliszanie – rektor Wszechnicy Wileńskiej*, Kalisz 2010.
- <http://pl.wikipedia.org/wiki/Szadek> [dostęp: 13 marca 2012].
- http://www.szadek.net/p,20,Kosciol_p_w_Wniebowzycia_Najswietszej_Marii_Panny_i_sw_Jakuba_Apostola.html [dostęp: 15 marca 2012].
- http://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Marsza%C5%82 [dostęp: 15 marca 2012].
- Marszał T., *Szadek – monografia miasta*, Szadek 1995.
- Parczewski A. J., *Monografia Szadku*, Szadek 2008 (przedr. fotooffs., oryg. Warszawa 1870).
- Parczewski A. J., *Monografia Szadku*, Warszawa 1870.

¹⁶ A. J. Parczewski, *Monografia...*, 1870, s. 5.

¹⁷ T. Marszał, *Szadek...*, s. 9.